

Postmodernističke — teorijom vođene metodologije, Franjo Tuđman, ratovi u bivšoj Jugoslaviji¹ i povijest

James J. SADKOVICH
Leiden, Nizozemska

UDK 930:355.01(497.1)"199"
Izvorni znanstveni rad

Članak brani tezu da metodologije koje opravdavaju teoriju općenito, a postmodernistički pristupi napose, iskrivljuju shvaćanje povijesti, te im treba pristupati oprezno kada se ocjenjuju ratovi u bivšoj Jugoslaviji i uloga Franje Tuđmana u njima.

Očekivano pitanje o razdrobljenome i razdražljivome području

Malo je koje od stotina djela o ratovima na području bivše Jugoslavije nepristrano.² Najviše ih je vođeno teorijom ili opredijeljeno, pisano kako bi ilustrirali ili uvjerali više nego objasnili.³ Mnoga su loše informirana, jer je malo onih na Zapadu koji su prije 1991. imali rudimentarno znanje o povijesti regije.⁴ Oni koji su znali nešto o Jugoslaviji, uvelike su ovisili o historiografiji iz komunističkog razdoblja, koja je u dobroj mjeri bila iskrivljena.⁵ Dosljedno, tijekom ratova većina promatrača služila se obavijestima sklepanima iz informacija diplomata, lokalnih političara i objavljenih

¹ Autor često rabi nove riječi i one s osebujnim značenjima, što predstavlja nemali prevodilački problem. Već u naslovu govori o »theory-driven methodologies«. Nadam se da kovanica »teorijom vođene« ne će zvučati previše nespretnom. Autor također rabi izraz »the Yugoslav Wars of Succession«, što bi se moglo prevesti »jugoslavenski ratovi za nasljedstvo«. No, u hrvatskom se uvriježio izraz »ratovi na prostoru bivše Jugoslavije«, te je i ovdje tako postupljeno. (op. prev.)

² U izvorniku »detached«. Kasnije u članku autor raspravlja o tome kako i zašto historiografska djela moraju biti »detached«. Riječ nije lako prevesti na hrvatski jednim izrazom koji bi dobro naznačavao smisao u svim kontekstima. Izraz je uvriježen u duhovnoj literaturi, gdje označava »nenavezanost na materijalno, svjetovno ili na stvari«, »odmak od osjetilnog« i sl. Ovisno o kontekstu, izraz sam prevodio »ravnodušan«, »nenavezan«, »nepristran«. Ovdje mi se »nepristran« čini adekvatnim prijevodom. (op. prev.)

³ O problemima stvorenima svrsishodnim ponašanjem i izmišljenim jezikom, Gregory Bateson, *Steps to an Ecology of Mind* (New York: Ballantine, 1972), passim. Primjer svrsishodnoga pisanja, Michael Merlingen and Zenet Mujic, »Public Diplomacy and the OSCE in the Age of Post-International Politics: The Case of the Field Mission in Croatia«, *Security Dialogue* 34 (2003), 269-283, koji, čini se, zagovaraju uporabu NGO-a za svrgavanje zakonski izabranih vlasti.

⁴ Ivo Banac, *Protiv straha. Članci, izjave i javni nastupi, 1987-1992.* (Zagreb: Slon, 1992), 233, vjeruje da je za educiranje Zapada potrebno početi od 1918.

⁵ Jure Krišto, »Ideologija/politika i historiografija: primjer Časopisa za suvremenu povijest (1969-1999)«, in Srećko Lipovčan and Ljiljana Dobrovšak, ur., *Hrvatska historiografija XX. stoljeća: između znanstvenih paradigmi i ideoloških zahtjeva* (Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2005), 73-98.

djela na engleskom, francuskom i njemačkom, a pisali su trenutačnu povijest ili prijenjivali teorije, pišući kako bi ispunili rokove ili za specifične namjene.

Da je historiografija o Jugoslaviji manjkava nije nova niti bi trebala biti kontroverzna opaska. Zvonimir Kulundžić je još 1970. pisao žustru kritiku hrvatske historiografije, a dva desetljeća kasnije Ivo Banac je ocijenio znanstvenu literaturu o Jugoslaviji više nego nezadovoljavajućom.⁶ Sarah Kent je 1997. upozorila na spornu narav literature o sukobu u Bosni i Hercegovini, a pet godina kasnije zagrebački Institut Ivo Pilar organizirao je skup na kojemu su hrvatski povjesničari raspravljali o tome koliko je ideologija unakazila jugoslavensku historiografiju.⁷ Sabrina P. Ramet upozorila je na etičke razlike među onima koji pišu o raspadu Jugoslavije, a Norman Naimak i Holly Case uredili su knjigu u kojoj autori ilustriraju te razlike.⁸ No potrebno je svestrano analizirati razloge zbog kojih među znanstvenicima postoje podjele, dakle poduzeti neku vrstu historiografske prozopografije.⁹ U svakom slučaju, činjenica je da je područje jugoslavenskih studija bilo i ostalo koliko izmrvljeno toliko i razdražljivo¹⁰

Postmodernizam i povijest

Tijekom zadnja dva desetljeća mnogi su povjesničari slijedili književne kritičare i sociologe u usvajanju postmodernističkih metodologija kao «moćnih» analitičkih pedagoških alata za ožvljavanje zamrle discipline.¹¹ Mnogi od onih koji su pisali o rato-

⁶ Zvonimir Kulundžić, *Tragedija hrvatske historiografije. O falsifikatorima, birokratima, negatorima itd... itd... hrvatske povijesti* (Zagreb: Zrinski, 1970); Ivo Banac, «Yugoslavia», *American Historical Review* (listopad 1992), 1085-1103, i «Misreading the Balkans», *Foreign Policy*, (zima 1993), 173-82.

⁷ Sarah Kent, «Writing the Yugoslav Wars: English-Language Books on Bosnia (1992-1996) and the Challenge of Analyzing Contemporary History», *American Historical Review* (October 1997), 1085-1114; Jure Krišto, «Ideologija/politika i historiografija», Ante Birin, «Ideološke politizacije i najnovija hrvatska historiografija (1989.-2002.)», i drugi tekstovi i rasprave među hrvatskim povjesničarima u *Hrvatska historiografija XX. stoljeća*, 33-55, 73-98, passim.

⁸ Sabrina P. Ramet, *Thinking about Yugoslavia. Scholarly Debates about the Yugoslav Breakup and the Wars in Bosnia and Kosovo* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005); Norman M. Naimak and Holly Case, eds., *Yugoslavia and Its Historians. Understanding the Balkan Wars of the 1990s* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 2003).

⁹ O izrazu, Lawrence Stone, «Prosopography», u: Felix Gilbert i Stephen R. Graubard, ur., *Historical Studies Today* (New York: W. W. Norton & Co., 1972), 107-137.

¹⁰ Primjerice, Robert Hayden, «Moralizing about Scholarship about Yugoslavia», i Sabrina P. Ramet, «A Review of One Chapter: An Example of Irresponsible Self-Indulgence», *East European Politics and Society* 21 (2007), 182-193, 194-203. Hayden je ponovno morao braniti svoju knjigu *Blueprints for a House Divided: The Constitutional Logic of the Yugoslav Conflicts* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2000); vidi Thomas Cushman, «Review», *Slavic Review* 60 (1) (proljeće 2001), 172-3; Robert Hayden, Paul Shoup i Thomas Cushman, «Letters», *Slavic Review*, 60 (3) (jesen 2001), 701-702.

¹¹ Franklin Rudolph Ankersmit, «Historiography and Postmodernism», *History and Theory* 28 (2) (1989), 137-153. Među zagovornicima postmodernih pristupa, Michael F. Palo, «Dad, What Did You Do during the War?: A Postmodernist (?) Classroom Exercise», *The History Teacher* 33 (92) (2000), 193-212, sugerira da su studenti suci smisla historije, a Prasenjit Duara, «Why is History Antitheoretical?», *Modern China* 24 (2) (April 1989), 106-107, 110, tvrdi da ne postoji «zadovoljavajući model teoretiziranja o prošlosti, o tijekovima promjena — objektu historijskog znanja», jer «povijesnom metodologijom dominira stariji model stjecanja znanja» — jednostavno povećavanje, a ne «provjera» činjenica, što treba pripisati «razlici subjekt-objekt» koja je tom modelu svojstvena.

vima na području bivše Jugoslavije, uključujući i povjesničare, obilno su posuđivali iz postmodernističke kutije za alat, osobito znanstvenici iz »timova«. Inicijativa znanstvenika, što je po sebi svojstvo postmodernističkih pothvata.¹² Isplati se stoga pitati jesu li te metodologije zamaglile ili unaprijedile naše razumijevanje tih sukoba, osobito u svjetlu činjenice da mnogi povjesničari misle da postmodernističke metodologije izuzetno nepovoljno djeluju na pisanje povijesti.¹³

Kratak odgovor bi bio da su te metodologije više zamagljivale nego unaprijedivale razumijevanje sukoba kao povijesnih događaja, zahvaljujući drukčijim pristupima prošlosti (i stvarnosti uopće) od historičara koji teže prema empiričkim postupcima, rabeći modele i teorije da bi objasnili raspoložive činjenice,¹⁴ i postmodernista i socijalnih znanstvenika koji nastoje koristiti činjenice za ilustraciju modela i testiranje teorija. Oba pristupa imaju svojih prednosti i svojih pristaša. Međutim, francuski povjesničar Fernand Braudel, koji je kao i drugi članovi škole *Annales* obilno posezao za metodologijom socijalnih znanosti, upozorio je da iako društveni znanstvenici i historičari »rekonstruiraju« stvarnost, potonji izbjegavaju povijesna objašnjenja ograničavanjem svojih istraživanja na suvremene događaje.¹⁵

Opaska britanskoga sociologa Michaela Manna da »empirizam osakaćuje sociologe [jednak] kao i povjesničare« upozorenje je da društveni znanstvenik i povjesničar pristupaju prošlosti drukčije, a on preporučuje »društveno relevantno istraživanje« kao korektiv. Mann propituje »ostatke« prošlosti samo kad je »nezadovoljan interpretacijom povjesničara i kad ne može izabrati kojoj bi se priklonio«, komentar koji sugerira da vjeruje kako su povijesne interpretacije relativne (diskutabilne) i da ih najbolje ocjenjuju konzumenti (napose sociolozi). Mann vjeruje da ako nam je potrebna dobra teorija »kako bismo razumjeli i sustavno organizirali činjenice« isto tako su nam potrebne »dobre činjenice da bismo provjerili naše teorije.«¹⁶ Ali, kako zna koje su činjenice »dobre« ako izbjegava povijesno istraživanje i ako pretpostavlja da je potrebno »odlučiti« koja je bolja među povijesnim »interpretacijama«?

Isto se pitanje može postaviti onima koji su pisali o ratovima u bivšoj Jugoslaviji. Kako znamo *koji* ćemo od osporavanih ili konkurentskih narativa ocijeniti istinitim

¹² 'The Scholars' Initiative: Confronting the Yugoslav Controversies, 2001-2005', <http://www.cla.purdue.edu/academic/history/facstaff/Ingrao/si/scholarsprospectus.htm>.

¹³ Arthur Marwick, 'Two Approaches to Historical Study: The Metaphysical (Including 'Postmodernism') and the Historical', *Journal of Contemporary History* 30 (1) (siječanj, 1995), 5-35; Philip C. C. Huang, 'Theory and the Study of Modern Chinese History. Four Traps and a Question', *Modern China* 24 (2) (travanj 1998), 192-200; Perez Zagorin, 'History, the Referent, and Narrative: Reflections on Postmodernism Now', *History and Theory* 38 (1) (veljača 1999), 1-24.

¹⁴ James J. Sadkovich, 'Argument, Persuasion, and Anecdote: The Usefulness of History to Understanding Conflict', *Polemos* (2002), passim.

¹⁵ Fernand Braudel, *On History* (Chicago: University of Chicago Press, 1980), 35-37.

¹⁶ Michael Mann, 'In Praise of Macro-Sociology: A Reply to Goldthorpe', *British Journal of Sociology* 45 (1) (ožujak 1994), 37-51, napose 40-43, misli da se povijest i sociologija »preklapaju«, jer su povjesničari »izvježbani u samoopisanomu (*idiographic*), osobitomu i kontekstu, a sociolozi u općim pojmovima i znanstvenoj metodi«. Ali Mann ne vidi »nužnu vezu između prošlog i samoopisanog i između sadašnjeg i znanstvenog (*nomothetic*)«, ali vidi »epistemološku provaliju« između empiričara (povjesničara) i »kantovaca«, s Weberom (i samim sobom) kao kvascem, te više voli teoriju od »starudije« i tvrdi da su sociolozi zbog svoje vještine u teoriji »u prednosti« pred povjesničarima u pisanju povijesti.

ili vjerodostojnim? Mannova rasprava o Franji Tuđmanu sugerira da izbori ovise o teoretskim i ideološkim pretpostavkama. U odjeljku bogatome teoretskom spekulacijom i siromašnom čvrstim činjenicama, hrvatskoga predsjednika svrstava u »tamnu stranu« demokracije, zaključak u skladu s njegovim izvorima, ali ne nužno i sa stvarnošću.¹⁷ Ono što razlikuje povjesničare i društvene znanstvenike i postmoderniste je, čini se, stupanj usvajanja teorije. Srednjovjekovni znanstvenici su voljeli teoriju te su se i oni koji su se tijekom renesanse odrekli skolastike priklanjali neo-platonizmu.¹⁸ U naše vrijeme, oni koji traže sigurnost i predvidivost prihvatili su teoriju kao sredstvo razumijevanja i upravljanja politikom i diplomacijom. No, američki je sociolog Daniel Bell pred četrdeset godina upozorio da pretjerano pouzdanje u teoriju izaziva manjkavu analizu i problematične zaključke.¹⁹ Njegova kritika Sovjetskih studija, prikladno naslovljena »Deset teorija u potrazi za stvarnošću«, i danas je primjenjiva na postmodernizam i na sadašnju opčinjenost teorijom i teoretičarima, jer je njegov skepticizam na mjestu.²⁰

Bell je primijetio da je većina novih istraživanja tijekom 50-ih bila obavljena u »specijalnim institutima koje je utemeljila vlada ili istraživačke fundacije« te da su se antropolozi, sociolozi i psihijatri okrenuli »proučavanju političkih pojava«. Njihovi su rezultati »slavljeni kao sofisticiraniji« od onih do kojih su ranije došli povjesničari i politolozi. No to nije bio Bellov zaključak. Pod znak upitnika je stavio rastrublenu analizu, koju je financirao Research and Development (RAND) (dakle, neizravno, United States Air Force — USAF),²¹ »boljševičkog značaja« zbog toga što su njezini autori izvukli svoje zaključke iz književnih metafora, slika i sličnih nesigurnih podataka, zaključke začinjene dobrom dozom Freudove teorije koji su temeljno pitanje boljševičkog značaja ostavili nedirnuto — u biti, postmodernistički postupak prije postmodernizma. Bell je odbacio »statičke« psihološke modele jer ignoriraju »stvarni svijet akcije« i konkretne »društvene sustave« u kojima ljudi žive. Skeptičan jednako i glede socioloških pristupa, upozorio je da su i zaključci o »režimima« pogrešni, budući da »se misli o kategorijama kao o stvarnostima umjesto kao teoretskim konstrukcijama«. Ali da bi se dokučilo stvarnost iza režima, tvrdio je, mora se znati i razumjeti članove vladajućih skupina, njihov relativan utjecaj i njihov međusoban odnos.²²

¹⁷ Michael Mann, *The Dark Side of Democracy: Explaining Ethnic Cleansing* (New York: Cambridge University Press, 2005), 369 i d. Za drukčiji pogled vidi: J. J. Sadkovich, »A Historical Test Case: Was Franjo Tuđman an Authoritarian Nationalist?« *Review of Croatian History* 3 (2007), 219-249.

¹⁸ Eugene F. Rice, *The Renaissance Idea of Wisdom* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1958), passim.

¹⁹ Daniel Bell, »Ten Theories in Search of Reality: The Prediction of Soviet Behavior in the Social Sciences«, *World Politics* 10 (3) (travanj 1958), 327-365.

²⁰ Vidi: Stephen F. Cohen, *Rethinking the Soviet Experience. Politics and History since 1917* (New York: Oxford UP, 1986), passim, posthumno o Sovjetskim studijima.

²¹ RAND je osnovan 1948. kao produžetak programa Zračnih snaga Sjedinjenih Američkih Država s Douglas Aircraft Company. To je bio prvi »think tank« i dobar primjer »novog« istraživanja »društvene znanosti« koju Bell kritizira u svom članku.

²² Bell, »Ten Theories in Search of Reality«, 327-350.

Bell je također upozorio na pogrešnost postupka u kojem se neka metodologija primjenjuje, a da se ne utvrdi točnost podataka. Metodologija, upozorio je, »postaje previše deterministička« jer je sklona odbacivanju akcidenata i kontingencija te uzimanju svega kao »preodređeni motiv«. No u stvarnome svijetu »kontingencije uvijek moraju biti uzete u obzir« i svaki pokušaj da se nametne vlastita volja susreće se s »konačnim ograničenostima prirodnih resursa i nesigurnosti ljudskih ustanova«. »Kratkoročna politika« neminovno se susreće s »varijablama slučaja, gluposti i jednostavne ljudske mrzovolje«, a lideri mogu jednostavno izgubiti predanost ideologiji ili ideji te odjednom postati otvoreni prema promjeni. Ukratko, postoji opasnost da teorije pobrkaju stvarnost s apstrakcijama te je iznimno važno imati na umu da »neovisno o tome kako je socijalna znanost postala sofisticirana, ne može zamijeniti praktičnu fleksibilnost koju traže dvije nužne poniznosti: svijest o ograničenosti našeg znanja i otvorenost povijesti«. ²³

To su, čini se, pouke koje su danas zaboravljene, a postmodernizam je pogoršao probleme preferirajući teoriju iznad činjenica, što je Bell uvidio i spomenuo, jer preferira teoriju nad stručnim znanjem i iscrpnom diskusijom. Pred više od desetljeća Philip Sullivan je upozorio da »znanstvenici upoznati s postmodernističkom kritikom vjeruju kako je ona slabo informirana i temeljena na tankoj znanstvenosti« te da se »dobar dio komentara sadašnjih kulturoloških studija ne može smatrati kompetentnim«. ²⁴ Philip Huang također tvrdi da zbog nesposobnosti razlikovanja »stvarnih činjenica« od »izmišljenih činjenica« zagovornici »kulturalizma«, poput kulturnih studija koji su vrsta postmodernizma, lišili su »empiričke činjenice« uloge »arbitra u raspravama o predstavljanju« te »stvarnu erudiciju« zamijenili »ekstremnim kulturnim relativizmom«. ²⁵ Budući da zagovornici postmodernizma odbacuju metodologije »modernih« društvenih znanosti, a prihvaćaju predsokratovski svijet mita, Peter Zagorin i Arthur Marwick ga uspoređuju s metafizikom a Marwick vjeruje da njezini zagovaratelji predstavljaju »opasnost za ozbiljan historiografski posao«, jer su nesposobni razumjeti što je povijest i što povjesničari rade. ²⁶

Marwick je u pravu. Kao i drugi filozofski i ideološki pristupi stvarnosti, postmodernizam se služi teorijom i u poduzimanju istraživanja i u izradbi rezultata, tako da je izraz »postmodernizam« možda najbolje shvatiti kao skup metodologija koje više vole filozofske, teoretske, ideološke ili etičke pretpostavke nego empirijske činjenice koje potom oblikuju tako da se prilagode spomenutim pretpostavkama. U tom smislu su tipični sukobi između zagovornika kulturnih studija (postmodernisti) i »kogni-

²³ *Ibid.*, 351-65. Vidi također: J. J. Sadkovich, »Internal War and the Conflict in Yugoslavia«, u: Igor Graovac, ur., *Dijalog povjениčara-istoričara* (Zagreb: Zaklada Friedrich Naumann Stiftung, 2008), 101-118.

²⁴ Philip Sullivan, »Response to MacKenzie«, *Social Studies of Science* 29 (2) (travanj 1999), 215-216.

²⁵ Huang, »Theory and the Study of Modern Chinese History«, 192-200.

²⁶ Zagorin, »History, the Referent, and Narrative«, 1-25; Marwick, »Two Approaches to Historical Study«, 8, 11-12, 21-22, 30, shvaća povijest kao »znanost nepristrane (*detached*) i informirane analize činjenica« koja teži k otkrivanju »skrivenih pretpostavki i nevidljivih vrijednosti« i k razlikovanju onoga »čemu se može vjerovati (barem provizorno) od onoga čemu ne može«. Tvrdi da su pretpostavke i metodologije kritičke teorije i kulturoloških studija antitetični historiografskom istraživanju, jer postmodernisti polaze od »pogrešnoga shvaćanja naravi i funkcije jezika«.

tivista« (neo-pozitivisti), da se poslužimo kategorijama Slavoj Žižeka,²⁷ sukobi koji odražavaju starije rasprave između Descartesovih racionalista i Baconovih empirista. Razlika između starije povijesti, utemeljene u empiriji (positivistička) i novije, normativne (postmoderna) je razlika između racionalista, čije je istraživanje dirigitirano vrijednosno-opterećenim pretpostavkama i oblikovano namjerom kojom pišu, i empirista, čije istraživanje pokreće radoznalost o prošlosti i oblikovano je postojećim činjenicama. Dok je kod prvih prisutna tendencija prosuđivanja predmeta njihovih istraživanja i nametanja kategorija, drugi nastoje ostati nevezani na predmet njihove analize i dolaze do kategorija na temelju istraživanja.²⁸

Dosljedno, kad postmodernist upotrebljava izraz »smisao«, on potpuno drukčije zamišlja kako se dolazi do njega nego tradicionalni povjesničar. Za njega smisao ne dolazi iz dokaza nego ga nameće historičar, onako kako psihoanalitičar navlači »shemu« (*pattern*) na neurotikove »tragove«. Nema, dakle, razloga gledati »iza tragova« jer »ništa u historijskoj stvarnosti ili u neurotikovoj pameti... ne odgovara sadržaju interpretacije«. Samo je shema navučena na tragove stvarna, a ujedno je posebna i nestalna. Postmodernisti igraju »kulturnu igru« koja je usredotočena na »sitne i naizgled nevažne detalje« kako bi otkrili »ono što je potisnuto«. Njihov cilj je »samo-spoznavanje« koja se dokučuje preko »otkrića sitnih osebnih akcidenata« (što podsjeća na Freudove zabune — *slips*), jer »bit« prošlosti nije u prošlosti nego »jedino u komadićima, jezičnim zabunama, *Fehlleistungen* prošlosti, u rijetkim trenucima kad se prošlost 'otkačila', kad otkrijemo što je istinski važno za nas«. U vječnoj sadašnjosti postmodernističke historiografije nema »metanarativa«, »esencijalističkih aspiracija«, »socijalnih« historija, »ishabanih pozitivističkih ideja«. U nekom smislu postmodernist pokušava čuti pljeskanje jednom rukom da bi postigao *satori*, ali umjesto unutarnjeg mira učitelja Zena uhvaćen je u beskonačnu raspru o polomljenim djelićima i trivijalnim nakupinama prošlosti, uvijek svjesno nastojeći zanemariti one danosti i ona pitanja kojima se povjesničari zaokupljaju od kad su Grci istjerali čovječanstvo iz idiličnoga pred-sokratskoga raja mitova i legendi — Eden koji postmodernisti pod svaku cijenu žele obnoviti.

Ne osjeća se svatko lagodno u raju. Američki vojni povjesničar Victor Davis Hanson vjeruje da je »ovisnost o poststrukturalističkoj [postmodernoj] teoriji... imala pretežito porazne posljedice kako na istraživačke standarde (izopćavanje primarnih izvora, zanimanje za periferne teme, povećana polarizacija i umanjivanje važnosti ljudskog agensa) tako i na predstavljanje istraživanja (proza opterećena žargonom, odsutnost općeg smisla, preferiranje teorije nad praktičnošću) — da se i ne spominju loše posljedice za predanost prijediplomskom poučavanju. Zabrinut zbog napuštanja

²⁷ Slavoj Žižek, *Did Somebody Say Totalitarianism? Five Interventions in the (Mis)use of a Notion* (London: Verso, 2002.), *passim*.

²⁸ Postmodernisti i oni u kritičkim i kulturološkim studijima redovito ponavljaju dvije pogreške koje iskrivljuju analizu. Pretpostavljaju kategorije umjesto da do njih dodu poslije istraživačkih pitanja (pogrešne kategorije) te prave Whiteheadovu »pogrešku izgubljene konkretnosti«, pretpostavljajući da su zgodne apstrakcije stvarne pojave i stvarne kategorije. O pogreškama vidi: Gregory Bateson, »Culture Contact and Schismogenesis«, *Man* 35 (prosinac 1935), 178-179.

²⁹ Ankersmit, »Historiography and Postmodernism«, 147-149, 152-153.

»velike tradicije pristupačnog historiografskog narativa temeljenoga na empirijskom istraživanju« u korist »postmodernističkih teoretskih moda«, Victor Davis Hanson predlaže »jasnu prozu, opći smisao i shvaćanje da nam je rat mučno privlačan« — ne teorija — kao »lijek protiv zala filološke pedanterije«. ³⁰ Takvi su elementi rijetki u obilju djela o ratovima za sukcesiju u Jugoslaviji, koji su manje-više normativni, emocionalni, pristrani, pacifistički i prepuni žargona, jednom riječi, postmodernistički. No kako bi iscrpna diskusija o štetnim posljedicama postmodernističkih i o teoriji ovisnih pristupa povijesti zahtijevala prostor cijele knjige, ovaj rad je usredotočen samo na problem ispuštanja činjenica u korist »snažnog argumenta«.

Ispuštanje činjenica u korist snažnog argumenta

Ispuštanje činjenica ovdje se ne odnosi na nedostatak zbog autorova neznanja, nedostupnosti ili nemogućnosti provjere činjenica, nego na svjestan čin izbora koji uvrstava činjenice koje su u skladu s teorijom ili pretpostavkom/ama, a isključuje činjenice koje bi mogle obezvrijediti teoriju ili pretpostavku/e. Činjenice se mogu, dakako, legitimno ispustiti kao sporedne, nevažne ili nepouzđane zbog mnoštva razloga, ali ispustiti činjenice zato što bi njihovo uključivanje oborilo autorove pretpostavke ili bi kompromitirale njegov način argumentiranja ruši temeljno pravilo znanstvenosti — dostupne činjenice moraju biti pomno ispitane i nepristrano ocijenjene prije nego ih se odbaci ili usvoji. ³¹

Preferiranje »snažnog argumenta« umjesto pomnoga, nepristranog ispitivanja dostupnih činjenica ne samo da neminovno vodi do ignoriranja ili izostavljanja nekih činjenica, nego je to i nakaradan oblik znanstvenosti. Ipak F. R. Ankersmit, rječit i poman zagovaratelj postmodernizma, predlaže da upravo to socijalni znanstvenici trebaju činiti. Dok se poneka »sjajna ideja« (*insight*) može »napadati na temelju činjenica« i zbog općih nedostataka, kao što su bile neke koje je predložio Foucault i drugi, Ankersmit tvrdi da sjajna ideja ipak zadržava »svoju snagu« i svoju »fascinantnost« budući da je »u historiografiji metaforička dimenzija snažnija od literarne ili stvarne«. Dosljedno, odbaciti »metafore na temelju činjenica« je »bezvezno kao što je i neukusno«, jer samo metafora može »opovrgnuti« drugu metaforu. ³²

Ovaj je argument zasigurno elegantan, ali stvarno spada u književnu kritiku, a ne u povijest i društvene znanosti, budući da ističe »moćnost« argumenta umjesto vrijednosti dokaza koji ga podržavaju. Ipak je Ankersmitov pristup temelj na kojemu

³⁰ Victor Davis Hanson, »The Status of Ancient Military History: Traditional Work, Recent Research, and On-Going Controversies«, *Journal of Military History* 63 (travanj 1999), 379-414, napose 412-414.

³¹ Louis Gottschalk, *Understanding History: A Primer of Historical Method* (New York, 1951), 28, 33-34, napominje da povjesničari najprije prikupljaju relevantne postojeće predmete (tiskane, pisane i usmene); oni zatim isključuju neautentične, izdvajaju vjerodostojna svjedočanstva te ono što je ostalo organiziraju u smislen narativ ili analizu.

³² Ankersmit, »Historiography and Postmodernism«, 141, 152, tvrdi da postmodernist ocjenjuje interpretaciju »moćnom ili autoritativnom« ako »rađa« »novim pisanjem«, dok modernist vjeruje da »smisljena informacija« zaustavlja pisanje. »Sporne činjenice« su postmodernistu »istinske činjenice« i »smisao je važniji od rekonstrukcije i geneze«, jer »cilj« je »otkrivanje smisla nekih temeljnih sukoba u našoj prošlosti, pokazujući njihovu suvremenost«. Povijest tako postaje kakofonija suprotstavljenih interpretacija (narativa) koji su stvarni samo ukoliko imaju smisla za nas u sadašnjosti. Ne postoji »autonomna« prošlost.

mnogi teoretski argumenti počivaju, uključujući i one o »drugosti« koje propagiraju David Said i Maria Todorova. Philip Huang tvrdi da autori poput Davida Saida ne prekoračuju samo strukovne granice, nego brkaju »činjenicu« i »fikciju« i miješaju percepciju sa stvarnošću te tako zatvaraju autore koji ih slijede u intelektualni univerzum u kojemu je sama stvarnost prijeporna a sva objašnjenja osporavana.³³

Said se zasigurno upušta u svojevrсно »zapadnjaštvo« kad govori o Zapadu kao nediferenciranoj kulturi koja je tijekom vremena ostala statičnom. Također je pobrkao uzrok i posljedicu sa »slučajnošću«, stiještio povijesna razdoblja, slijepio različita povijesna iskustva, kavalirski se odnosio prema izvorima i zanijekao mogućnost proučavanja *bilo čega* nepristrano (objektivno). Njegov rad nije utemeljen na metodologijama historiografije i socijalnih znanosti, nego je izveden iz literarnog pristupa koji preferira »narativ«. No stvarnost nije roman. Prava je snaga u stvarnome svijetu, kako Andrew Rotter upozorava, »gospodarska i vojna nadmoć, a ne narativni autoritet«. Imperijalizam »nije tek stav« niti je rat »neko obrazlaganje«. No iako uviđa da je Saidovo djelo manjkavo, Rottera i dalje »privlači« zbog političke naklonosti, zbog udivljenja snažnome i zanimljivome umu i zbog osjećaja da Said govori osobama čije glasove vanjskopolički specijalisti nisu nikad potpuno izrazili.³⁴

Drugim riječima, Rotter voli Saida zbog etičkih, estetskih i političkih razloga. No Said je također zavodljiv zbog toga što objašnjava tako puno s tako malo.³⁵ Njegova teorija nudi jednoguzročan lijek za kompleksnu stvarnost i njegovu su argumentaciju prihvatili mnogi znanstvenici i analisti, osobito oni na ljevici, među kojima je i Sandra Bašić-Hrvatina, koja ju upotrebljava za objašnjenje »nacionalizacije javnosti« i isključenje i dehumanizaciju »drugih nacija i političkih protivnika«, koji su pretvoreni u »robove i strance u polis demokraciji, gubeci svoje pravo na govor i komunikaciju«. Mediji, tvrdi ona, ne pišu o sukobima, oni pomažu »proizvođenje«, jer »oni 'institucionaliziraju' načelo isključenja Drugoga«. Mediji ostvaruju »nacionalnu fantaziju, preoblikujući percepciju i shvaćanje svakodnevice«, s nacionalizmom kao »ideološkim načinom na koji pojedinci proživljavaju svakodnevne probleme« i »prebacuju krivnju na nekoga drugoga«, upotrebljavajući »specijalne fantazije o opasnostima za naciju«. Ovdje je postmodernistička analiza poškropljena žargonom — Drugi, »refeudalizacija«, »nacionalistička javnost«, »moralna većina«, »populizam« (koji definira kao status quo i anti-intelektualnim), »fantazije« (o »našoj Naciji« kao »idiličnom *Volksgemeinschaft*« i kao »drugi koji ugrožava tu fantaziju«), »nacionalna memorija«, »simboli«, »kodiranje memorije«, »kanonska nacija«, »ritualna nacija«, »popularna nacija«, »binarna stereotipija« i »nacionalistički okoliš«. »U srcu svakog nacionalističkoga govora«, zaklju-

³³ Huang, »Theory and the Study of Chinese History«, 192-200.

³⁴ Andrew J. Rotter, »Saidism with Said: Orientalism and U.S. Diplomatic History«, *American Historical Review* 105 (4) (listopad 2000), 1205-1217, napominje da mnogi američki povjesničari diplomacije u svojim analizama upotrebljavaju »kritičku teoriju«, t.j. usredotočuju se na jezik, upotrebljavaju novele, filmove, kazališne komade i slične izvore kako bi utvrdili poveznice između kulture i politike i stajališta i ponašanja. No njegova tvrdnja da je Said prisilio američke povjesničare da se posvete »potčinjenima« je problematična, kad se ima u vidu da su im Franz Fanon, Césaire Aimé i drugi posvećivali pozornost daleko prije Saida, a njegova tvrdnja da Zapad »projicira« svoje slabosti i promašaje na druge podsjeća na psioanalitičke pristupe povijesti koju većina povjesničara više ne prakticira.

³⁵ Edward W. Said, *Orientalism* (New York: Vintage, 1979), passim.

čuje Bašić-Hrvatini, »stoji vjerovanje u vlastitu naciju kao transcendentalno načelo...«. ³⁶

Ovdje je riječ o etičkome argumentu prerušenome u znanstvenu analizu, i to bitno postmodernističkom argumentu koji polazi od toga da je narodna prošlost proizvoljna »kleparija« (*construct*), a ne kulturna matrica za sadašnjost. ³⁷ Do sličnih bi se zaključaka moglo doći nakon pozornog empiričkog studija, ali ovdje su odsutni. Pretpostavke Bašić-Hrvatineve o stvarnosti općenito te o nacionalizmu i o naravi ljudskih odnosa napose predskazuju njezine zaključke. Njezina argumentacija, kao i većina postmodernističkih argumentacija i teorijskih diskusija, pretvara se u relativistički dogmatizam, jer odbacuje pomno istraživanje i nepristrano prosuđivanje u korist prihvaćanja ograničenoga broja formalnih načela i radnih pretpostavki. ³⁸

Ipak postoji srčika istine u onome što ona piše. Kao što James Gow primjećuje, »relativna manjkavost informacija i sam broj 'autora' prisutnih u svakom mediju« gotovo jamči »izlomljena izvješća, nepouzdana narative i djelomične i pristrane ³⁹ analize...«. John Burns je bio još izravniji. »Jugoslavenski građanski rat,« piše, »ukazuje na najjasnije primjere jednostranog izvješćivanja koje je rezultat psihologije krda kod novinara«, koji su redovito pojednostavnjivali »kompleksan politički scenarij«, izostavljali »protivne dokaze« i zanemarivali događaje koji se nisu uklapali u njihove nape, poput etničkog čišćenja u Mostaru koje su poduzele muslimanske snage nad nemuslimanima. Ustvari, mediji su bili »protagonisti« u sukobu, a ne »nepristrani promatrači«. ⁴⁰ To je očito u izvješćima mnogih novinara, osobito onih čije je pisanje iz-

³⁶ Sandra Bašić-Hrvatini, »Television and National/Public Memory«, u: James Gow, Richard Paterson i Alison Preston, *Bosnia by Television* (London: British Film Institute, 1996), 64-8. Žargon je različit od slanga ili dvosmislene pošalice, jer svaka riječ nosi sa sobom skup smislova jasnih onima koji ih rabe, ali samo polurazumljivima onima koji ih ne rabe. Kad Ivo Banac razlikuje Ustaše kao »moderne« i Četnike kao »staru balkansku pojavu — oružane bandite koji vuku svoje korijene iz hajdučkog pokreta u vrijeme Otomanskog carstva«, svojom je rečenicom htio podvući povijesnu razliku između dva pokreta, ne stvarajući heuristički izraz, a kad Miloševića naziva »fašistom«, upušta se u polemičku raspru, a ne povijesnu analizu. Kad Christopher Hitchens naziva Hrvatsku »fašističkom«, on samo grdi. Vidi: Rabia Ali i Lawrence Lifschultz, *Why Bosnia? Writings on the Balkan War* (Stony Creek CT: The Pamphleteer's Press, 1993), 145, 156-157.

³⁷ Anthony D. Smith, »Culture, Community and Territory: The Politics of Ethnicity and Nationalism«, *International Affairs* 72 (3) (1996), 445-458, napose 449-50, primjećuje da još od Sumera postoji traženje autentičnosti u povijesti i da su revolucionarima u ranoj modernoj Nizozemskoj, Francuskoj i Americi »... etnička prošlost ili prošlosti služile kao pohrana kulturnih uzoraka koje treba oponašati«.

³⁸ S. N. Eisenstadt, »Studies of Modernization and Sociological Theory«, *History and Theory* 13 (3) (listopad 1974), 225-252, napominje da se strukturalno-funkcionalni i sistematički modeli raspadaju kad se više činjenica uzima u obzir, što dovodi do novih teorija (primjerice, Bendixove ideje o društvu kao »ekološkom konglomeratu skupina i jedinica u trajnome nadmetanju«) i do ostavljanja kompleksnog problema bez teoretske usuglašenosti. Jeremy Berejikian, »Revolutionary Collective Action and the Agent-Structure Problem«, *American Political Science Review* 86 (3) (rujan 1992), 647-657, rješava problem neslaganja modela temeljenih na pojedinačnoj i strukturalnoj analizi pretpostavkom da čimbenici reagiraju različito u različitim kontekstima, za što je kritično imati »znanje o funkcioniranju ideja u lokalnom kontekstu«, budući da su pojedinci »utemeljeni« u »lokalna iskustva«. O problemima primjene »sistemskih« teorija pojedinačnim akterima i skupinama vidi: Fred R. Dallmayr, »Empirical Political Theory and the Image of Man«, *Polity* 2 (4) (proljeće 1970), 443-478.

³⁹ U izvorniku »partial (often in both meanings of the word)«. Pridjev »partial« u engleskom znači i djelomičan i pristran (op. prev.).

ražavalo jasan stav, primjerice Davida Rieffa, Mishe Glennyja, Eda Vulliamyja, Davida Bindera i Slavenke Drakulić, kao i kod onih koji su bili građani nasljednih država.⁴¹ Razlika u opaskama Gowa i Burnsa i onih Bašić-Hrvatiničke je jasna — njezini su zaključci natopljeni postmodernističkim žargonom i pretpostavkama, dok su njihovi odjeci empiričke kritike medija i suvremene literature o ulozi propagande u ratu.

Uporaba ravnodušja,⁴² snažnih empiričkih argumenata i Franjo Tuđman

Intelektualni povjesničar Thomas Haskell ističe potrebu ravnodušja kao »nužnu predigru ili pripravu za postignuće viših stupnjeva razumijevanja«, primjećujući da kad je odsutno »sugovornici se ne čuju, proizvedeci samo nepomirljive solilokvije« — upravo ono što postmodernisti poput Ankersmita i u manjoj mjeri Rottera i drugih koji su opčarani teoretičarima poput Saida, vide da postmodernim argumentima daje njihovu »snagu«. Haskell vjeruje da moramo biti objektivni ako želimo razumjeti suparnikovo stajalište i nezainteresirani kako bismo kanalizirali svoje »intelektualne strasti«. On tvrdi da sraz suparničkih gledišta omogućuje objektivnom povjesničaru nadilaženje »osobitosti i konvencija« i »težnju prema ravnodušju i objektivnosti« sve u nastojanju »formuliranja bolje, inkluzivnije, manje usredotočene alternative« stvarnosti — argument koji podsjeća na Kanta.⁴³ Historičari moraju biti otvoreni »razumskom uvjeravanju« i njihov cilj mora biti »objektivna« istina, jer nitko ne bi vjerovao povjesničaru (niti ikome drugome) koji bi bio spreman lagati kako bi odnio pobjedu ili podupro neku ideju. Samo »snažan argument« utemeljen na pomnom empiričkom istraživanju — ne iluzije, fikcije i prevare postmodernizma — oznake su »objektivne« povijesti.⁴⁴ Međutim, kad »snažan argument« (ili kodifikacija kao teorija) postane važniji od potrebe da se ispituju i objasne izvori prestaje znanost i počinje kreativno pisanje.

Upravo su to činili autori koji su predstavili Franju Tuđmana kao nacionalista koji je gajio protu-srpske, anti-semitske i protu-muslimanske osjećaje te nastojao najprije obespraviti a zatim protjerati hrvatske Srbe, diskriminirati hrvatske Židove i proširiti

⁴⁰ Gow, Paterson i Preston, *Bosnia by Television*, 1, 92-8.

⁴¹ *Ibid.* Također: David Rieff, *Slaughterhouse. Bosnia and the Failure of the West* (New York: Simon and Schuster, 1995); Misha Glenny, *The Fall of Yugoslavia. The Third Balkan War* (New York: Penguin, 1992); Ed Vulliamy, *Seasons in Hell: Understanding Bosnia's War* (London: Simon & Schuster, 1994).; David Binder, »Bosnia's Bombers«, *Nation*, 2. listopada 1995., i njegov članak za *The New York Times*; Nora Beloff, »Eastern Approaches«, *National Review*, 13. travnja 1992; Slavenka Drakulić, *The Balkan Express. Fragments from the Other Side of the War* (New York: Harper Collins, 1993/4); James J. Sadkovich, *The U.S. Media and Yugoslavia, 1991-1995* (Westport CT: Greenwood, 1998).

⁴² Izraz »detachment« ovdje je preveden kao »ravnodušje« u smislu emocionalnoga odmaka od predmeta o kojemu se raspravlja.

⁴³ David Bell, »The Art of Judgement«, *Mind* 96 (382) (travanj 1987), 221-244, zaključuje da je nešto poput objektivnog suda moguće s obzirom na Kantovu diskusiju o četiri »središnja područja« povezana s mišljenjem i sudom — subjektivnost (ne-obvezujuća misao ili prosudba), objektivnost (međusobnost, misao podijeljena s jednom ili više osoba), razmišljanje (razlikovanje između misli i mišljenja o njoj) i racionalnosti (prepoznatljiva struktura i logičan odnos misli).

⁴⁴ Thomas L. Haskell, »Objectivity is not Neutrality; Rhetoric vs. Practice in Peter Novick's That Noble Dream«, *History and Theory* 29 (2) (svibanj 1990), 129-157, osobito 131-139.

hrvatski teritorij u Bosnu i Hercegovinu putem vojne agresije i etničkog čišćenja. Snažni argument da je nacionalist (Tuđman) bio odgovoran za rat u Hrvatskoj postao je privlačan i upakirao je u sebe snažne postmodernističke elemente (Tuđmanova antipatija prema srpskim, muslimanskim, židovskim »drugima«) te ojačao metanarativ o odgovornosti abstrakcije (nacionalizam) za stvaranje uvjeta koji su doveli do rata. Stoga ne čudi da je u svojoj dobro prodavanoj biografiji Darko Hudelist, kao i Michael Mann i drugi, predstavio Tuđmana kao zadržtoga nacionalista koji je prigrlio tamnu stranu demokracije.

Služeći se modelom koji je skrojila Mirjana Gross, jedna od Tuđmanovih intelektualnih (i partijskih) protivnica u 60-ima 20. st., Hudelist je mogao smjestiti Tuđmana u istu »kućicu« sa Slobodanom Miloševićem te uporno ponavljati da mu je »ideal« bila etnički »čista« hrvatska država. Hudelist ne nudi nikakve dokaze koji bi podržali njegove tvrdnje osim predmnijevanoga Tuđmanova divljenja ustaškome vođi Maksu Luburiću; ovisi, dakle, o modelu koji je vrsta statičkoga snažnog argumenta. Hudelist također ovisi o tvrdnji i slučajnosti kako bi mogao tvrditi da je Tuđman bio »racionalan« do 1992., kad je iznenda postao »ekstremno podijeljena ličnost«. Dokaz za tu transformaciju koji Hudelist nudi — Tuđmanov sastanak s Miloševićem u ožujku 1991. i njegovi komentari njemačkim predstavnicima toga ljeta da želi srpsko-hrvatski »sporazum« koji bi podijelio Bosnu i Hercegovinu i ostavio samo »malu« muslimansku državu — pada u vrijeme kad Hudelist misli da je Tuđman bio »racionalan« i može biti protumačen kao da Tuđman želi raskomadati Bosnu i Hercegovinu u suglasju s Miloševićem, ali i tako da je vjerovao kako susjedna republika (koja nije postala državom do proljeća 1992.) ne može opstati i da će se neminovno raspasti na svoje nacionalne sastavnice te da je nastojao dobiti diplomatsku podršku za zahtjev Hrvata u Bosni i Hercegovini da im se osiguraju područja na kojima su stoljećima živjeli. To što je svoje ideje izložio njemačkim predstavnicima sugerira da je potonja interpretacija bila najbliža Tuđmanovim stvarnim namjerama, ali Hudelist inzistira na prvoj interpretaciji. Isto tako i njegova tvrdnja da je Tuđmanov cilj bilo smanjenje srpskog življa u Hrvatskoj ne samo da proturječi ranijoj tvrdnji da je hrvatski vođa htio stvoriti etnički čistu državu, nego počiva na sjećanju Stipe Mesića o Tuđmanovoj primjedbi da je rat prepolovio srpsko stanovništvo u Hrvatskoj — primjedba koja se odnosi na činjenicu, a ne na namjeru.⁴⁵

Hudelistova je cijela knjiga snažan, potpuno postmoderni argument. No njegovo predstavljanje hrvatskoga vođe zanemaruje dokaze da je Tuđman opetovano nastojao pridobiti srpsku i židovsku zajednicu u Hrvatskoj, da je nastojao uspostaviti dobre odnose sa Srbijom i Izraelom te da je, dok je branio i Hrvate i Muslimane u Bosni i Hercegovini od srpskoga i muslimanskoga nastojanja da tamo osvoje teritorije, nudio Aliji Izetbegoviću vojni savez 1992., 1993. i 1994. te da je na druge načine po-

⁴⁵ Darko Hudelist, *Tuđman: Biografija* (Zagreb: Profil, 2004), 670-724.; Ivan Bekavac, *Izmišljeni Tuđman. O lažima, krivotvorinama i namjerama Hudelistove »biografije« prvoga hrvatskog predsjednika* (Zagreb: P.I.P. Naklada Pavičić, 2007), tvrdi da Hudelist iskrivljuje činjenice kako bi se uklopile u njegove ideološke predrasude. O demografskim promjenama u Hrvatskoj vidi: Dražen Živić, »Demografski okvir i gubitci tijekom domovinskog rata i poraća 1991.-2001.«, u: Zdenko Radelić, Davor Marijan, Nikica Barić, Albert Bing i Dražen Živić, *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat* (Zagreb: Školska knjiga, 2006), 420-483.

državao bosanske vojne napore — dokazi koji sugeriraju da njegova politika nije bila protužidovska, protusrpska ili protumuslimanska, neovisno o tome kakvo je mogao imati osobno mišljenje, nego da su na nju utjecali događaji i da ju je formulirao s ciljem postizanja posebnih ciljeva u određeno vrijeme.⁴⁶ Drugim riječima, samo se zanemarivanjem izvora može vidjeti Tuđmana kao rasističkog političara. Uistinu, samo se jednostranim čitanjem događaja ranih 1990-ih, u kojima su Hrvati uvijek agresori a muslimani i Srbi uvijek žrtve, može predstaviti Tuđmana kao »agresivnoga« političara. Ako uzmemo u obzir muslimanske napade na hrvatska područja u Bosni i Hercegovini, može se gledati na njegove napore da obrani tamošnje Hrvate kao na nastojanje NATO-a da zaštiti kosovske Albance ili, najkontroverznije, na ruske napore da zaštite svoje građane u Susjedstvu.⁴⁷

Da su optužbe protiv Tuđmana o rasnim predrasudama neutemeljene sugerira tendencija da se one protegnu na njegovu stranku, HDZ, na katoličko svećenstvo i na Hrvate kao kolektiv, kako to čini Robert Hayden.⁴⁸ Ivo Goldstein je također upotrijebio postmodernističko oružje u svojoj povijesti zagrebačkih Židova između 1941. i 1945., sugerirajući da su Ante Starčević i hrvatski nacionalisti općenito rasisti, kritizirajući nadbiskupa Stepinca kao »zavedenoga«, prihvaćajući prisilna priznanja poslije 1945. kao vjerodostojna i izdvajajući Franju Tuđmana kao »ključnu osobu hrvatske revizionističke historiografije«.⁴⁹ Po Goldsteinu, Tuđman je odgovoran za »prekomjerno razumijevanje« i »pomirujuće prihvaćanje« zla — moralni sud utemeljen na multikulturalnom modelu i na njegovu osebnom čitanju Tuđmanovih spisa. Jure Krišto, dobar poznavatelj Katoličke crkve, smatrao je Goldsteinov postupak problematičnim i njegov osvrt na Goldsteinovu knjigu izazvao je napetu razmjenu mišljenja s Goldsteinom i njegovim ocem Slavkom. Kristini zaključci glede Goldsteinove knjige, koju uspoređuje s djelima nastalima pod komunističkim režimom, mogu se primijeniti na mnoga djela postmodernizma, a njegova preporuka čitateljima bila je preporuka empirijskog historičara — preuzeti dokumente, a odbaciti interpretaciju.⁵⁰

⁴⁶ Vidi: James J. Sadkovich, »Patriots, Villains, and Franjo Tuđman«, *Review of Croatian History*, 2 (2006): 247-80.

⁴⁷ James J. Sadkovich, »Franjo Tuđman and the Muslim-Croat War«, *Review of Croatian History*, 3 (2007): 207-245.

⁴⁸ Robert Hayden je i Tuđmana i Hrvate oslikao kao genocidne, primjerice u: »Constitutional Nationalism in the Former Yugoslav Republics«, *Slavic Review* 51 (zima 1992) 4: 654-473, i u polemici s Ljubom Bobanom, u kojoj zanemaruje statističke podatke - Robert M. Hayden, »Balancing Discussion of Jasenovac and the Manipulation of History«, *East European Politics and Society* 6 (1992), 207-210; Ljubo Boban, »Note and Comments: Jasenovac and the Manipulation of History«, *East European Politics and Society* 4 (1990), 580-592, i »Still More Balance on Jasenovac and the Manipulation of History«, *East European Politics and Society* 6 (1992), 213-217.

⁴⁹ Ivo i Slavko Goldstein, *Holokaust u Zagrebu* (Zagreb: Novi liber — Židovska općina Zagreb, 2001), 600, i passim. Goldstein većinu revizija komunističke historiografije ocjenjuje »nacionalističkom« i osuđuje ono što naziva »fetišizmom države« te sugerira da revizionistički povjesničari niječu Holokaust, uspoređujući ih s Davidom Irvingom. Vidi: Ivo Goldstein, »Od partijnosti u doba socijalizma do revizionizma devedesetih: Ima li građanska historiografija šansu?«, u: Lipovčan i Dobrovšak, ur., *Hrvatska historiografija XX. stoljeća*, 59-72.

⁵⁰ Jure Krišto, »Još jedanput o knjizi Holokaust u Zagrebu«, *Časopis za suvremenu povijest*, 34 (2002), 961-85; Jure Krišto, »Goldsteini ponovno osuđuju Stepinca«, *Glas Koncila*, br. 3, 20. siječnja 2002 i br. 5, 3.

Goldsteinova optužba da je Tuđmanov grijeh »prekomjerno razumijevanje« posve je postmoderna i ustvari odbacuje nepristranu analizu u korist osude, što je po sebi problematična aktivnost koja iskrivljuje analizu.⁵¹ Usto, takva optužba može biti upućena samo ako se zanemari većina Tuđmanovih spisa.⁵² Isto tako, tvrdnja da je Tuđman izazivao rat ili ga prihvaćao kad je izbio zanemaruje dokaze njegove suradnje s međunarodnom zajednicom i njegovo opetovano nastojanje da izbjegne, a zatim da zaustavi, sukobe u Bosni i Hercegovini pregovorima, a ne vojnim akcijama.⁵³ Primjerice, u siječnju 1992. Tuđman je pokušao naći »političko rješenje« za krizu u Bosni i Hercegovini sastajući se s Nikolom Koljevićem, jednim od srpskih predstavnika Predsjedništva Bosne i Hercegovine i pouzdanikom Radovana Karadžića, predsjednika novoproglašene Republike Srpske.⁵⁴ Predrag Lucić, koji smatra Tuđmana ratnim zločincem, uvrštava transkript njihova sastanka u dvosveščanom zborniku dokumenta a na isticanjima na marginama se sugerira da su Tuđman i Koljević planirali podjelu Bosne i Hercegovine.⁵⁵

No pomno, nepristrano čitanje transkripata — »moderan«, ne »postmoderan« način analize dokumenata — otkriva da je Tuđman bio ljut što je Milošević izazvao »užasan rat« u Hrvatskoj (što sugerira da nije konspirirao sa srbijanskim vođom) i da je želio izbjeći sličan sukob u Bosni i Hercegovini tako što bi se dogovorili o novim unutarnjim granicama u susjednoj republici (što sugerira da je Tuđman više volio diplomaciju nego rat). Kao i Hrvati Bosne i Hercegovine koji su bili na tom sastanku, htio je da sve bude izvedeno »na jedan fin demokratski način«. Hrvatski je vođa vidio Bosnu i Hercegovinu kao ključ hrvatsko-srpskih odnosa i vjerovao je da je povijest upućivala na put dogovora, očita aluzija na Sporazum iz 1939. i na Banovinu Hrvatsku. Kao i Franjo Boras, član Predsjedništva Bosne i Hercegovine, Tuđman je vjerovao da je stvaranje kantona na bazi nacionalnosti najbolji način izbjegavanja rata te je želio da »Europa« pomogne, možda zbog toga što nije vjerovao JNA koja je igrala krvavu ulogu u Hrvatskoj. Prema transkriptu Tuđman kaže da želi »trajan mir i dobre susjedske odnose« sa Srbijom te je tako nastojao objasniti Koljeviću da nije želio rat,

veljače, 2002, 30. Čitajući engleski prijevod Goldsteinove knjige »Holokaust u Zagrebu«, primijetio sam tendenciju da donosi široke zaključke na temelju problematične historijske analize.

⁵¹ Vidi: Ivo Goldstein, »Od partijnosti u doba socijalizma do revizionizma devedesetih: Ima li građanska historiografija šansu?«, 59-72. Renzo De Felice, *Storia degli ebrei italiani sotto il fascismo* (Torino: Einaudi, 1993/1961), XXIV-XXV, primjećuje da je »ideološko-politička« raspra o »moralnoj odgovornosti« njemačkog naroda za zločine nacističkoga režima beskorisna.

⁵² Vidi: James J. Sadkovich, »Franjo Tuđman: An Intellectual in Politics«, in Sabrina P. Ramet, Konrad Clewing i Reneo Lukić, ur., *Croatia since Independence. War, Politics, Society, Foreign Relations* (Munich: Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2007).

⁵³ Opširnije vidi: James J. Sadkovich, »Franjo Tuđman and the Muslim-Croat War«; za primjere tenedencije uvažavanja izvješća nekih aktera i ignoriranje drugih, primjerice Muslimana u usporedbi s Hrvatima ili Srbima, vidi: Robert Donia i John A. Fine, *Bosnia and Hercegovina: A Tradition Betrayed* (New York: Columbia UP, 1994), i Vulliamy, *Seasons in Hell*.

⁵⁴ Predsjedništvo je bilo kolektivno predstavništvo: Alija Izetbegović i Fikret Abdić predstavljali su muslimanski SDA; Stjepan Kljuić i Franjo Boras hrvatski HDZ; Biljana Plavšić i Nikola Koljević srpski SDS. Ejup Ganić, član SDA-a i muslimanski nacionalist, bio je »jugoslavenski« predstavnik.

⁵⁵ Predrag Lucić, ur., *Stenogrami o podejli Bosne* (Sarajevo: Kultura & Rasvjeta, 2005).

nego »opće rješenje« koje bi uključivalo hrvatske Srbe te da je vjerovao kako takvo rješenje može biti postignuto pregovorima »među ozbiljnim ljudima« koji rade na pronalazaženju »političkog rješenja«. ⁵⁶

Tjedan dana nakon sastanka s Koljevićem Tuđman je novinaru *Corriere della Sera* Alessiju Altichieriju rekao da je kriza koja je razbila Jugoslaviju izbjegnuta u Bosni i Hercegovini te da bi međunarodna intervencija bila »korisna«. ⁵⁷ Mjesec dana kasnije, u razgovoru s Guidom Alfierijem iz *Il Messaggero*, primjetio je da je Alija Izetbegović učinio razrješenje krize u Jugoslaviji težim kad je 1990. odbio konfederaciju. Iz činjenice da su se Srbi u Bosni i Hercegovini stvarno odcijepili, Tuđman je dokazivao da tamošnji Hrvati imaju pravo tražiti podjelu republike na kantone, iako je nastojao uvjeriti tamošnje Hrvate da ne treba žuriti i tako dalje pogoršavati situaciju i povećavati napetosti sa Srbima i Muslimanima. Ali je vjerovao da je razumljivo da će Hrvati u Bosni i Hercegovini reagirati ako tamošnji Muslimani odluče ostati u krnjoo Jugoslaviji. ⁵⁸ Tuđman je aludirao na dokumente koji mogu pomoći pri objašnjenju njegovih poteza, uključujući i sporazum između Karadžića i Adila Zulfikarpašića (koji je očito djelovao uz Izetbegovićevu suglasnost) po kojemu bi Bosna i Hercegovina ostala u Jugoslaviji, usprkos protivljenju tamošnjih Hrvata. Drugi su se dokumenti ticali Tuđmanovih napora za uključivanje Europe u pronalazaženje mimoga rješenja krize i stvaranja Republike Srpske. ⁵⁹

Tuđmanovo je stajalište bilo dosljedno; favorizirao je stvaranje kantona kako bi se riješila kriza i izbjegao rat. Ono što je rekao Koljeviću privatno, to je javno rekao i novinarima. Prema starijoj, »modernojo« historiografskoj metodologiji, njegovu bi dosljednost nepristran historičar smatrao uvjerljivim, ako ne potpunim, dokazom da Tuđman nije komplotirao s Miloševićem i Karadžićem i da je preferirao dogovore, a ne rat. Ali nije tako u »postmodernom« svijetu, koji više voli snažne argumentacije i tvrdnje od rasprave, osobito ako je argumentacija kulturalna i tvrdnje temeljene na »politici identiteta«. Tipične su u tom smislu tvrdnje Duška Dodera da su Hrvati 1991. »istjerali« Srbe iz redova svoje policije, da su Hrvati bili »odlučni srušiti Jugoslaviju«, da je Tuđman »oživio« »simbole« »fašističke Hrvatske« umjesto da ih se »odreče« te da su Srbi imali »jaki argument« za branjenje »prava na ostanak u Jugoslaviji«. ⁶⁰ Takve se

⁵⁶ Predrag Lucić, *Stenogrami*, I, 129-154. Koljević je tvrdio da Milošević ne može kontrolirati Milana Babića. Rijetko citiran u radovima na engleskom, Franjo Boras, *Kako je umirala Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina* (Mostar: Gradska knjižnica Mostar, 2002), passim, također raspravlja o tom sastanku i donosi kontekst u kojem je održan.

⁵⁷ Franjo Tuđman, *Hrvatska riječ svijetu: Razgovori sa stranim predstavnicima* (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada/Hrvatski institut za povijest, 1999), 193, i 209, i njegova primjedba u Herceg-Bosni 1992. da se kriza preselila tamo nakon što je HV porazio srpske snage. Steven L. Burg i Paul S. Shoup, *The War in Bosnia-Herzegovina. Ethnic Conflict and International Intervention* (Armonk, NY: M. E. Sharpe, 1999), 131, zvuče kao i srpski apologetičari koji tvrde da je HV odgovoran za rat u Bosni, jer je njegova nazočnost tamo smetala povlačenje JNA.

⁵⁸ Franjo Tuđman, *Hrvatska riječ svijetu*, 202.

⁵⁹ Miroslav Tuđman, *Istina o Bosni i Hercegovini. Dokumenti 1991.-1995.* (Zagreb: Slovom, 2005), 64-65, o dogovoru Zulfikarpašić-Karadžić; vidi također: Adil Zulfikarpašić, Vlado Gotovac, Miko Tripalo, Ivo Banac, *Okovana Bosna: razgovor* (Zurich: Bosnjački Institut, s.a., ali 1995), passim.

⁶⁰ Duško Doder, »Yugoslavia: New Wars, Old Hatreds«, *Foreign Affairs* 91 (proljeće 1993), 3-23, osobito 17, o srpskom »argumentu« na temelju činjenice da ih je bilo 32% u Bosni i Hercegovini i 12-14% (sic) u

tvrdnje čine više osobnim sudovima nego objektivnim zaključcima na temelju činjenica.⁶¹ Uistinu, na temelju dokumentiranih pokazatelja ne može se braniti argumentacija da je sukob u Bosni i Hercegovini nastao zbog Tuđmanovih navodnih »protumuslimanskih« stajališta niti zbog njegovih predmnijevanih planova za stvaranje Velike Hrvatske, nego zbog politike i poteza međunarodnih čimbenika, namjere nekih Srba da stvore Veliku Srbiju i insistiranja na »unitarističkoj« državi onih Muslimana koji nisu prihvaćali kantonalni preustroj republike u proljeće 1992.⁶²

Ako je Koljević govorio istinu, Srbi su bili spremni prihvatiti kantonalni ustroj, s krajnjim ciljem odvajanja i priključenja Srbiji. U starijem obliku »moderne« analize, Tuđmanovi izbori bi bili pretreseni, ne pretpostavljeni, a sastanak s Koljevićem, kao i rješenje koje je predložio Anto Valenta, bili bi smatrani djelomičnim, a ne neoborivim, dokazom.⁶³ Ali u novijoj, postmodernoj eri, u kojoj se akademski argumenti teško razlikuju od »imam-te politike«, jedna jedina rečenica, izvučena iz konteksta, može se ponuditi kao nepobitni dokaz.

Moderna analiza zaključuje da je Tuđman bio u procjepu glede Bosne i Hercegovine. Zbog domaćih političkih prilika nije mogao prepustiti Hrvate susjedne republike državi u kojoj nacionalistička muslimanska stranka, SDA, dominira niti je mogao dopustiti da budu apsorbirani u krnju Jugoslaviju u kojoj prevladavaju srpski nacionalisti, personificirani u Miloševiću i Karadžiću. Prihvatiti pravo Srba u susjednoj republici na odcjepljenje za Tuđmana bi značilo potkopati nastojanje svoje vlade da vrati teritorije u Hrvatskoj koje su 1991. okupirali JNA i srpske snage te gubitak tih pokrajina, osobito kad se uzme u obzir stajalište Petera Galbraitha i nekih europskih vođa. Ali dati zeleno svjetlo Hrvatima u Bosni i Hercegovini da stvore svoju vlastitu republiku, kao što su učinili Srbi, značilo bi izložiti Hrvatsku optužbama za agresiju i riskirati reakciju Muslimana koji bi mogli osvojiti hrvatska područja u Bosni i Hercegovini i tako pomoći hrvatskim i bosanskohercegovačkim Srbima da učvrste

Hrvatskoj: »Ako su Slovenci i Hrvati imali pravo odcijepiti se, Srbi u Bosni i Hrvatskoj imaju jednako opravdano pravo ostati u Jugoslaviji«. Victor Peskin i Mięcysław P. Boduszynski, »International Justice and Domestic Politics: Post-Tudman Croatia and the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia«, *Europe-Asia Studies* (55) (7) (2203), 1117-1142, misli da Tuđman predvodi »autoritaran režim« da je Hrvatska »ujedno žrtva i ona koja nanosi žrtve«. Sergej Flere, »Explaining Ethnic Antagonism in Yugoslavia«, *European Sociological Review* 7 (3) (prosinac 1991), 183-193, tvrdi da su »katoličke zemlje« bile »općenito ekonomski naprednije« zahvaljujući »protestantskome razdoblju«; odbacuje Rupelovu ideju o obrambenom nacionalizmu Slovenaca i Hrvata i preferira »autoritarizam«. The Croatian Helsinki Committee tvrdio je 1999. da je Tuđman rabio »jezik mržnje«, predlažući kao dokaz njegovu primjedbu 1991. »da mu je drago što njegova žena nije ni Srkinja ni Židovka« i tvrdi da je »od 1991. nadalje... poduzeto etničko čišćenje (sic!) u svim javnim sektorima«, ne nudeći nikakav dokaz, vidi: www.minelres.lu/reports/croatia/NGO/croatia-NGO.htm.

⁶¹ Bell, »The Art of Judgement«, 221-244. Kant je smatrao da je subjektivnost, koja uključuje »presudbe«, različita od objektivnosti, refleksivnosti i racionalnosti.

⁶² Vidi: James J. Sadkovich, »Franjo Tuđman and the Muslim-Croat War«, *passim*.

⁶³ Anto Valenta, *The Partition of Bosnia and the Struggle for its Integrity* (Vitez, August 1991), *passim*, predlagao je kantonalnu organizaciju i preseljenje stanovništva u vidu izbjegavanja rata. Valenta je bio jedan od uglednijih predstavnika HDZ-a u središnjoj Bosni, ali nema dokaza da je utjecao na Tuđmana, koji je razmatrao ideju razmjenu stanovništva i odbacio je, niti da je odražavao hrvatsku politiku, koja je slijedila EU i UN inicijative.

svoje pozicije i stvore Zapadnu Srbiju, projekt koji su pokušali ostvariti 1993.⁶⁴ Osvajanje muslimanskih područja uporabom hrvatskih snaga u Bosni i Hercegovini (HVO) nije bilo moguće 1991., jer te snage tada nisu postojale, a ni uporaba Hrvatske vojske nije mogla doći u obzir, budući da je bila jedva sposobna zaustaviti srpske snage kasne 1991. i rane 1992.⁶⁵ Dakle, Tuđman je realno imao samo jednu mogućnost — pregovaranje, što je i prakticirao do ožujka 1992., kad je Bosna i Hercegovina proglasila svoju nezavisnost a srpske je snage, potpomognute srpskom JNA, napale.⁶⁶

Da bi dobio mogućnost pregovaranja Tuđman je morao razgovarati s muslimanskim i srpskim liderima te zainteresirati međunarodnu zajednicu za rješenje koje bi zadovoljilo sve narode u Bosni i Hercegovini. Upravo je to i činio. Nastavio je tražiti rješenja u pregovorima sve do Daytonskog sporazuma, usprkos tome što je morao ojačati obranu Bosne i Hercegovine dostavljajući oružje muslimanskome dijelu Armije Bosne i Hercegovine te posuđujući oružje kao i nekoliko jedinica i zapovjednika Hrvatskome vijeću obrane (HVO).⁶⁷ To je ta kriminalna djelatnost zbog koje bi bio optužen na Međunarodnome sudu za ratne zločine na području Jugoslavije (ICTY) i zbog koje je bio jednodušno osuđen od onih koji su odbili svako rješenje osim svoga — centralizirana Bosna i Hercegovina sa službenom politikom bratstva i jedinstva, u biti komunistička republika bez komunizma. No multikulturalni raj o kojem su snivali postmodernisti i politički naivci nije nikad bila moguća solucija. Stvaranje bosanskoga poretka natopljenoga vrijednostima bratstva i jedinstva nisu spriječili prepadi hrvatskih nacionalista, nego zahtjevi srpskih i muslimanskih nacionalista, što su znali oni koji su poznavali SDS, HDZ i SDA i što nije iznenadilo one koji su poznavali povijest regije. Ali je većina znanstvenika znala vrlo malo o povijesti Bosne i Hercegovine, a još manje o njezinoj politici. Što su znali je ono što su sanjali — multikulturalna Bosna i Hercegovina.

⁶⁴ Nikica Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.* (Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2005), passim.

⁶⁵ O hrvatskoj nezavidnoj poziciji vidi: Davor Domazet Lošo, *Hrvatska i veliko ratište: međunarodne igre na prostoru zvanom bivša Jugoslavija* (Zagreb: Udruga sv. Jurja, 2002), passim. HVO je bio osnovan 8. travnja 1992. kao civilno-vojna organizacija za upravljanje i obranu hrvatskih teritorija koje bosanska vlada nije mogla braniti niti njima upravljati. Od svibnja 1992. bio je pravno autonoman dio bosanskih vojnih snaga. Vidi: Marko Hoare, *How Bosnia Armed* (London: Saqi Books, 2004), 54, 67 i opaske Bože Raića u *Večernjem listu*, 21. siječnja 1993. (FBIS, 27 sije 1993) i *Globusu*, 22. siječnja 1993.

⁶⁶ Ovo je jasno iz hrvatskih dokumenata, primjerice: Davorin Rudolf, *Rat koji nismo htjeli. Hrvatska 1991.* (Zagreb: Globus, 1999); Stipe Mesić, *Kako je srušena Jugoslavija* (Zagreb: Mislav Press, 1994); Mario Nobilo, *Hrvatski feniks: diplomatski procesi iza zatvorenih vrata, 1990-1997.* (Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2000); Mate Granić, *Vanjski poslovi. Iza kulisa politike* (Zagreb: Algoritam, 2005). No ta su djela rijetko navođena u djelima na engleskom jeziku. Za širu raspru vidi: James J. Sadkovich, «Franjo Tuđman i problem stvaranja hrvatske države», *Časopis za suvremenu povijest* 40 (2008), 177-194.

⁶⁷ Tuđmanova nastojanja oko postignuća rješenja pregovorima i njegova spremnost da surađuje s međunarodnim čimbenicima očiti su iz dokumentacije u B. G. Ramcharan, ed., *The International Conference on the Former Yugoslavia. Official Papers* (The Hague: Kluwer Law International, 1997), 3 sv., iz dokumenata koje je objavio Lucić u *Stenogramima*, kao i njegovih javnih istupa, sabranih u: Tuđman, *Hrvatska riječ svijetu*, passim.

Odbacivanje skolastike

Predrasude i metodologije postmodernizma i kritičke teorije zasigurno su oblikovale literature o jugoslavenskim ratovima za naslijeđe, a time su iskrivile narav tih sukoba. Ima više razloga za to, a među njima su interdisciplinarno istraživanje, uporaba izraza i kategorija posuđenih iz novinarstva, prava i politike, utjecaj društvenih pokreta i ICTY-a, pokušaj nekih povjesničara da nadu zamjenu za nekad prevladavajuću (neo)pozitivističku metodologiju te najobičnije navijanje. Jedan od razloga za nehistorijske i protuhistorijske pristupe je postojanje velikoga broja nepovjesničara među onima koji pišu i komentiraju ratove u bivšoj Jugoslaviji, uključujući i novinare, koji više vole priču od analize, odvjetnike i tužitelje, čije su pozicije po definiciji navijačke, članovi nevladinih organizacija (Non-Government Organization — NGO-a), koji su često odvjetnici i aktivisti i socijalni znanstvenici, koji formuliraju teorije i testiraju modele u potrazi za općim zakonitostima, za razliku od povjesničara, čije usredotočenje na detalje zanemaruje formuliranje općih zakonitosti.⁶⁸

Dosljedno, u literaturi o ratovima u bivšoj Jugoslaviji teorija i normativni sudovi premoćno su prevladali nad empirijskim istraživanjem, jer ti radovi probiru, ponekad i oblikuju, empiričke podatke kako bi ispunili termine, uskladili se s optužnicama ili obranama ili se uklopili u teorijske konstrukte i popularne modele, povezujući analizu s pretpostavkama koje su u biti normativne, tj., da je razrješenje sukoba bolje od rata, da su nacionalisti loši, da je civilno društvo dobro i tako redom. Radovi su, dakle, većinom normativni, zagovaravajući i progniteljski, a ne opisni, objektivni i analitički. Sam multikulturalizam je normativan meta-model koji propisuje budućnost i opisuje prošlost u skladu sa svojim predrasudama. Kao i svi modeli, to je »pojednostavljena i idealizirana apstrakcija čiji je cilj približiti se ponašanju sustava« — »kompromis između pojednostavljenja i stvarnosti.«⁶⁹

Ali i više od toga; izabrani modeli i teorije su izabrani jer su u skladu s predrasudama određenih ideologija (feminizma, prava homoseksualaca, multikulturalizma, gospodarskog liberalizma) i filozofija (neo-kantizma, neo-hegelijanizma, marksizma), a ne nužno zbog toga što bi bile najprikladnije za odgovor na pitanja koja podatci postavljaju. Primjerice, nema razloga za preferiranje neo-psihoanalitičkih objašnjenja nad onima socijalne psihologije ili onih antropologije nad historiografskim objašnjenjima. Svaka disciplina ima različit cilj i različitu strategiju za postizanje »valjanih poopćavanja«. Dok sociologija teži prema općim postavkama koje su istinite

⁶⁸ Za povjesničare vidi: Lawrence Stone, »The Revival of Narrative: Reflections on a New Old History«, *Past and Present* 83 (1979), 8-9, 13. Benjamin Wolman, *The Psychoanalytic Interpretation of History* (New York, 1971), 79-80, primijetio je da dok znanost nastoji doći do općih zakonitosti (nomos), povijesni su događaji jedinstveni (samopojavni — *idiophenomenal*), što čini povijest idiografskom, a ne nomotetičkom. Mann, »In Praise of Macro-Sociology«, 37, odbacuje tretiranje prošlosti kao idiografsko, a sadašnjosti kao nomotetičko. R. F. Atkinson, *Knowledge and Explanation in History. An Introduction to the Philosophy of History* (Ithaca, NY: Cornell UP, 1978), 96-115, primjećuje da historiografska objašnjenja uključuju pokrivanje zakona (objašnjenja po zakonu), razumsku analizu (intencije aktera) i narativ (objašnjenje kroz priču). Objasnenje može biti kauzalno ili racionalno (intencionalno), opisno (detaljno upoznavanje), interpretativno (činiti razumljivim) ili analitičko (dati razloge).

⁶⁹ Peter D. McClelland, *Causal Explanation and Model Building in History, Economics, and the New Economic History* (Ithaca NY: Cornell UP, 1975), 29-30.

za najveći broj, psihijatrija gradi teorije na pojedinačnim slučajevima. Kad se služimo psihijatrijskim teorijama za analizu kolektivnih (političkih i društvenih) pojava, pretpostavljamo da se ljudi ponašaju na određen način zato što su predisponirani obilježjima njihovih osobnosti, Tuđman, primjerice, svojom navodnom »autoritativnošću«. Ali, kako ističe Reinhard Bendix, ako tako postupamo zanemarujemo »nepovezanost između ustanova, kulturnih uzoraka i psiholoških navika jednog naroda«, tj., Tuđmanovo iskustvo Hrvata u Jugoslaviji u kojoj su dominirali srpska elita i komunistička partija. Postupajući tako također brkamo nečiju »javnu osobnost«, koja se sastoji od konvencionalnoga ponašanja oblikovanoga kulturom i društvom u kojem živi, i strukturu njegove osobnosti. Povjesničaru je napose dragocjena Bendixova primjedba da je analiziranje drugoga društva standardima svoga vlastitoga »samo sofisticirani oblik etnocentrizma« koji primjenjuje standarde vlastitoga društva na neko drugo, pogreška koja se obično naziva anakronizmom kad se odnosi na prošlost.⁷⁰

Hanson je predložio neke »lijekove« za postmodernistička iskrivljavanja — jasna proza, opći smisao i priznanje da smo fascinirani ratom. Dok je rat zasigurno zlo i neke se društvene znanosti sve više oslanjaju na kvantitativnu analizu, sukobi se provlače kroz cijelu ljudsku povijest te su napori za svodenje povijesti na simbole i formule samo historiografski kurioziteti. Jasna proza je anatema propagandistima i drugima koji vrte i masiraju dokaze, bilo da racionaliziraju rat ili iznose argumente protiv njega. No za povjesničara je ona bitna, jer on se služe riječima, a ne matematičkim formulama ili simbolima, za analizu podataka i izvješćivanje. Kakogod to može izgledati nezgrapno i konzervativno, pisanje povijesti mora biti jasno i konkretno, a argumenti moraju biti temeljeni na stvarnim podacima, ne da se biraju podaci kako bi se uskladili s teorijom (ili modelom ili moralnim imperativom).

Oduprijeti se zovu teorije (tako i postmodernizmu) znači izbjeći napast pronalazjenja uzoraka i simetrije tamo gdje ih nema, čak u ime znanosti, što je postalo naše najjače pravovjerje. Kako to Gregory Bateson reče, »znanost« je u biti »čežnja« za »uzorcima i simetrijom«, a ti su uzorci, kako je Thomas Kuhn nastojao pokazati, manje stabilni nego što se čini, jer su njihove temeljne postavke opovrgljive i stalno se redefiniraju kroz paradigmatičke pomake. Kuhnovo je djelo, kao i velik dio povijesti znanosti, upozorenje da sadašnje znanstvene istine nisu vječne. Kad je Bateson upozorio da »kadgod se ponosimo pronalaskom novijega, strožega načina misli ili izlaganja... gubimo nešto od sposobnosti da mislimo nove misli«, ustvari je opisivao negativne posljedice Kuhnovih paradigmi. No Bateson je shvatio da samo protivljenje ne predstavlja korektiv, jer »kadgod se pobunimo protiv sterilne rigidnosti zadane misli i izlaganja i prepustimo naše ideje da divljaju, također gubimo«. Stoga, »napredak znanstvene misli« (i, *pex extensionem*, u socijalnim znanostima i povijesti) može doći samo »iz kombinacije slobodnoga i preciznoga mišljenja« i iz pomne uporabe »riječi«.⁷¹

⁷⁰ Reinhard Bendix, »Compliant Behavior and Individual Personality«, *American Journal of Sociology* 58 (3) (November 1952), 292-303.

⁷¹ »Experiments in Thinking about Observed Ethnological Material«, *Philosophy of Science* 8 (1) (siječanj 1941), 53-68; Thomas S. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions* (Chicago: University of Chicago

Bateson je također naglasio potrebu izbjegavanja brkanja apstraktnoga i stvarnoga (Whiteheadova »varljivost izgubljene konkretnosti«) i držanja na pameti da i kategorije koje nisu »pogrješne« nisu »stvarne«, nego samo »apstrakcije koje nam odgovaraju«. On je predložio izraz »schismogeneza« kako bi izbjegao rigidno modeliranje opisivanja različitih mogućih posljedica (stapanje, eliminacija, dinamička uravnoteženost i simetrički ili komplementarni reciprocitet) koje nastaju spajanjem dviju skupina (recimo, Hrvata i Srba) različitih kultura, što predstavlja fleksibilan analitički alat u usporedbi s opcijama koje nudi većina multikulturalista (genocide, stapanje ili nasilni simetrični reciprocitet).⁷² Primijenjeno na Jugoslaviju, Batesonova ideja sugerira da su lideri imali nekoliko otvorenih mogućnosti, poput uključujuće a ne isključujuće nacionalne politike, politike koja je imala u vidu rastavljanje a ne eliminaciju i koja je nastojala nadodati a ne usisati druge nacije i teritorije na kojima su živjele. Time se, naravno, želi reći da je izbor modela proizvoljan i da su neki modeli ograničavajući, dok drugi dopuštaju postojanje znatnih razlika među jugoslavenskim klijajućim nacionalizmima bez propisivanja nasilne asimilacije ili vječnog neprijateljstva.

Batesonov pažljiv pristup promatranju i analiziranju kultura oštro se razlikuje od onoga Roberta Haydena, Bette Denichove i drugih koji prihvaćaju multikulturalizam i njegovu postavku da je nacionalizam izvor svih zala.⁷³ Razlika nije ovisna o znanstvenome području (i Bateson je bio antropolog) nego o ideologiji (u onoj mjeri u kojoj su postmodernističke metodologije nastale iz suvremenih ideologija) te se stoga ti pristupi ne mogu mijenjati uporabom razumskih argumenata. Uistinu, ideološka rigidnost postmodernističkih pristupa sugerira oprez pred postojećom literaturom, osobito pred onim djelima koja su bila pod snažnim utjecajem teorije (bilo da je teorija »okvir« koji određuje sadržaj i parametar, bilo da autor nastoji »pokazati« valjanost teorije). Korektiv, ako ne i lijek, za to je uporaba što većeg broja izvornih dokumenata — uvijek svjesni »pristranosti« naših izbora — što jasnije pisanje, bez ideoloških natruha, bez predrasuda o krivnji, bez pomoći izmišljenoga jezika koji potamnjuje više nego obasjava. Moramo također usvojiti ravnodušnost prema ratu i sustegnuti se od osude dok bolje ne razumijemo što se stvarno dogodilo. Drugim riječima, mo-

Press, 1996), 10-21, passim, za model diskusije onih koji se bave poviješću znanosti; o nejasnoći znanstvene sigurnosti vidi, među inima, Paolo Rossi, *The Dark Abyss of Time. The History of the Earth and the history of Nations from Hooke to Vico* (Chicago: University of Chicago Press, 1987).

⁷² Bateson, »Culture Contact and Schismogenesis«, 178-183, nabrojio je pet različitih mogućnosti kad se dvije skupine susretnu: potpuno spajanje dviju skupina; eliminacija jedne ili obje skupine; opstanak objiju u »dinamičkoj ravnoteži« bilo simetrične diferencijacije koja može dovesti do »neprijateljstva i raspada cijelog sustava« bilo komplementarne diferencijacije, koja može dovesti do »unilateralne iskrivljenja«, »međusobnog neprijateljstva« i raspada sustava; uzajamnost, simetrična ili komplementarna, koja, jer je nado-knađena i uravnotežena, izbjegava schismogenezu.

⁷³ Bette Denich, »Dismembering Yugoslavia: Nationalist Ideologies and the Symbolic Revival of Genocide«, *American Ethnologist* 21 (svibanj 1994) 2: 367-90; Bogdan Denitch, »Learning from the Death of Yugoslavia: Nationalism and Democracy«, *Social Text*, 34 (1993): 3-16; Hayden, »Constitutional Nationalism in the Former Yugoslav Republics«, i »Imagined Communities and Real Victims: Self-Determination and Ethnic Cleansing in Yugoslavia«, *American Ethnologist* 23 (studenj 1996) 4: 783-801.

ramo početi pristupati ratovima na području bivše Jugoslavije kao povijesnim događajima, a ne kao suvremenim križarskim ratovima.

Kad se tako počnemo ponašati, uvidjet ćemo, čini mi se, da su ti ratovi bili kompleksne radnje i da su religija i nacionalizam imali u njima neku ulogu, ali da im je uloga bila relativno mala.⁷⁴ Također predmnijevam da će obezvrijeđivanjem aktualnih teorija sve manje znanstvenika biti zadovoljno zaključcima da su ratove izazvala »beskompromisna stajališta nacionalističkih vođa« koji su težili stvaranju »novih« država, zajedno s »novim nacionalnim simbolima, novim ustavima, revidiranim/novim (sic) jezicima i često revidiranom ili ponekad 'izmišljenom' povijesti.«⁷⁵ Vođe su zasigurno igrale neku ulogu, ali njihova je uloga bila kompleksna, ne jednostavna, i bilo je mirijada drugih aktera koji su utjecali na njihove odluke, uključujući europske i američke političare i diplomate te birokrate Ujedinjenih naroda. Predmnijevam također da će malo njih citirati sugestiju Anthonyja Smitha da je vjerojatno kombinacija čimbenika, uključujući »čišćenje kulture« i »izabranost«, mogla raspirivati ratove, bilo kao uzročni elementi ili otežavajući čimbenici koji imaju svojstva da »proizvode, ili pojačavaju, nacionalne sukobe«. Ali će se možda sjetiti Smithova upozorenja da svaki »osjećaj kulturnoga jedinstva« uključuje »ambivalentnost« glede »stranaca«, što nameće problem ne kako uništiti ili prigrliti »drugoga«, nego kako kontrolirati posljedice normalnoga ljudskog raspoloženja da razlikuje one koji pripadaju njegovoj skupini od onih koji ne pripadaju, pojavnost koja ima kompleksne korijene.⁷⁶

Pišući pred više od pola stoljeća o različitim zlima, Gregory Bateson je zaključio da su društveni znanstvenici koji su bili zainteresirani za građenje demokracije morali izbjeći »jednostavnu, ciničniju... vrstu društvene znanosti« i prihvatiti »kompleksne stvarnosti« u društvima koja su studirali.⁷⁷ Bateson se zalagao za demokratsko, istraživačko, otvoreno propitivanje zala svoga razdoblja, a ne za ono koje se priklanja ograničenim teorijama i koje su ograničili ideološki vratari. Danas, kao i prije pola stoljeća, izbor je između otvorenoga, ravnodušnoga, »demokratskog« propitivanja koje je utemeljeno na činjenicama i prisiljavajuće, »totalitarne« društvene znanosti ko-

⁷⁴ Vidi: James J. Sadkovich, »Internal War and the Conflict in Yugoslavia«, 101-118.

⁷⁵ Robert D. Greenberg, »Dialects and Ethnicity in the Former Yugoslavia: The Case of Southern Baranja (Croatia)«, *The Slavic-East European Journal* 42 (4) (zima 1998), 710-722, nastoji ponajviše dokazati da »hrvatski« nije stvaran jezik, nego samo dijalekt »srpsko-hrvatskog«, »primarnog 'nacionalnog' jezika« u Jugoslaviji prije 1990. i »kodifikacije« novih »nacionalnih« jezika. Greenberg vjeruje da su baranjski Srbi reagirali na »novi hrvatski nacionalistički program«.

⁷⁶ Smith, »Culture, Community and Territory«, 449-458. J. J. Ray, »Authoritarianism is a dodo: comment on Scheepers, Felling and Peters«, *European Sociological Review* 7 (1) (svibanj 1991), 73-75, primijetio je da su etnocentrizam i stereotipiziranje »univerzalni, neiskorjenjivi psihološki procesi«, a ne devijantne karakteristike, kako su Adorno i drugi inzistirali. Uistinu, ostaje otvoreno pitanje kako se oblikuju stajališta, primjerice neki muškarci se nauče biti »autoritativni« na poslu; vidi: Joanne Miller, Kazimierz M. Slomczynski i Melvin L. Kohn, »Continuity of Learning-Generalization: The Effect of Job on Man's Intellectual Process in the United States and Poland«, *American Journal of Sociology* 91 (3) (studeni 1985), 593-615 i »Authoritarianism as Worldview and Intellectual Process: Reply to Ray«, *American Journal of Sociology* 93 (2) (rujan 1987), 442-444, kao i Bendix, »Compliant Behavior and Individual Personality«, i »A Study of Managerial Ideologies«, *Economic Development and Cultural Change* 5 (siječanj 1957) 2: 118-128.

⁷⁷ Gregory Bateson, »The Science of Decency«, *Philosophy of Science* (travanj 1943), 140-142.

ja ni približno ne istražuje koliko nalaže promjene koje odobravaju oni koji kontroliraju i manipuliraju znanstvenom produkcijom. U konačnici, ono što povjesničari moraju držati na umu je to da njihova zadaća nije vođenje moralne raspre ni razvijanje programa za poboljšanje društva ni primjenjivanje teorija, nego, kako Renzo De Felice reče, »rekonstrukcija i istinsko razumijevanje stvarnosti«. Da bi to ispunili moraju kontrolirati svoju sablazan i ne inzistirati na interpretaciji koja je temeljena na 'naknadnoj pameti' (*hindsight*). Moraju također izbjegavati napast upuštanja u polemiku i pojednostavnjivanja povijesti kako bi »poučili«, jer je njihova prvotna zadaća proizvodnja točne, ravnodušne analize lišene ideoloških predrasuda.⁷⁸ Hoće li tako činiti, sasvim je drugo pitanje.

Preveo Jure Krišto

James J. Sadkovich
**Postmodern Theory-Driven Methodologies, Franjo Tuđman,
 the Yugoslav Wars of Succession, and History**

This essay argues that theory-driven methodologies in general, and postmodernist approaches in particular, have distorted our view of current history and should be used with great care in assessing the wars of the Yugoslav succession and the role played in them by Franjo Tuđman.

Of the hundreds of works on the wars of the Yugoslav succession, relatively few are detached. Most are theory-driven or purposeful, written to illustrate or persuade rather than to explain. Many are also poorly informed, because prior to 1991 few in the West had more than a rudimentary grasp of the region's history. Those who did know something of Yugoslavia relied heavily on the historiography of the Communist era, which was considerably distorted. Consequently, during the wars most observers used information culled from diplomats, local politicians, and the published works available in English, French, and German, and they wrote current history or they applied theories, writing against deadline or for a specific purpose.

⁷⁸ De Felice, *Storia degli ebrei italiani*, »Introduzione dell'autore«, napose XXV, XXXIII, piše da »il lavoro dello storico... non può avere per obiettivo primario che quello della ricostruzione e dell'effettiva comprensione della realtà«.